

УДК 347.963

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-15>

Шемчук Віктор Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
Львівський державний університет внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7969-6589>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВА ТА МОРАЛІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

Анотація. У статті проаналізовано особливості співвідношення права та моралі в діяльності прокурора. Розкрито підходи до розуміння моральних вимог до осіб, які мають намір стати прокурорами. Акцентовано на співвідношенні права і моралі в діяльності прокурора шляхом визначення морально-правових критеріїв удосконалення процесуальної діяльності з позицій етики, філософії права, теорії права та держави, науки кримінально-процесуального права, а також з використанням наукових досягнень у галузі криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності.

Окрім того, у статті порушено питання про професійну етику та поведінку прокурорів. Розглянуто переваги й недоліки професії прокурора. Виокремлено проблеми, без розв'язання яких неможлива реформа судочинства загалом. Відтак запропоновано варіанти розв'язання цих проблем. Наголошено, що прокурор є взірцем і для усіх громадян. Він взаємодіє з ними як під час особистого прийому, у суді в ролі державного обвинувача, так і контактуючи з громадськістю. У ньому люди повинні (і хочуть!) бачити справжнього захисника своїх прав, готового будь-якої миті «піти в бій» із несправедливістю.

Крім того, «презумпція доброчесності» щодо низки чиновників з боку громадян (порушення якої щоразу викликає скандал у ЗМІ та інтернеті) диктує прокуророві обов'язок відповідати високим моральним вимогам у своїй позаслужбовій діяльності, оскільки його образ формує уявлення не тільки про прокуратуру, а й про всю державну владу загалом. Тому прокурором не може бути людина, у якої на підсвідомому рівні не сформувалися почуття громадянського обов'язку, відповідальності, правосвідомості, уявлення про елементарні цінності моралі та вищі моральні ідеали. Зроблено висновок про нагальну потребу в удосконаленні кримінального процесу для подолання нових складнощів у роботі органів прокуратури. Адже законодавчі акти, що приймаються сьогодні, чітко показують, що досі не вироблено єдиної лінії подальшого розвитку кримінально-процесуальної діяльності. Удосконалення кримінального процесу має відбуватися одночасно й узгоджено за багатьма напрямками та враховувати різні чинники: політико-правові, соціально-економічні, морально-психологічні.

Ключові слова: права людини, мораль, право, традиційні цінності, професійна етика, професійна діяльність, прокурор, прокуратура, присяга прокурора, етичні принципи, етичний кодекс, відповідальність.

Shemchuk Viktor. THE RELATIONSHIP OF LAW AND MORALITY IN THE ACTIVITY OF THE PROSECUTOR

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the relationship between law and morality in the activities of the prosecutor. Approaches to understanding moral requirements for persons who intend to become prosecutors are revealed. Emphasis is placed on the relationship between law and morality in the activities of the prosecutor, by determining the moral and legal criteria for improving procedural activity from the standpoint of ethics, legal philosophy, theory of law and the state, the science of criminal procedural law, as well as using scientific achievements in the field of criminology, forensics and operational and investigative activities.

In addition, the article raised the issue of professional ethics and behavior of prosecutors. Advantages and disadvantages of the prosecutor's profession are considered. Problems are singled out, without the solution of which the reform of the judiciary in general is impossible. Therefore, options for solving these problems are proposed. It was emphasized that the prosecutor is a role model for all citizens. He interacts with them both during a personal reception, in court in the role of public prosecutor, and in contact with the public. In him, people should (and want!) to see a real defender of their rights, ready at any moment to 'go into battle' with injustice.

In addition, the 'presumption of integrity' regarding a number of officials on the part of citizens (the violation of which every time causes a scandal in the media and on the Internet) dictates the duty of the prosecutor to meet high moral requirements in his off-duty activities, since his image shapes the image not only of the prosecutor's office, but also about all state power in general. Therefore, a person who has not developed a sense of civic duty, responsibility, legal awareness, an idea of elementary moral values and higher moral ideals cannot be a prosecutor. It was concluded that there is an urgent need to improve the criminal process in order to overcome new difficulties in the work of the prosecutor's office. After all, the legislative acts adopted today clearly show that a single line of further development of criminal procedural activity has not yet been developed. The improvement of the criminal process must take place simultaneously and in a coordinated manner in many directions and take into account various factors: political-legal, socio-economic, moral-psychological.

Key words: *human rights, morality, law, traditional values, professional ethics, professional activity, prosecutor, prosecutor's office, prosecutor's oath, ethical principles, code of ethics, responsibility.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретичного переосмислення проблеми взаємодії особи та держави в сучасний період розвитку української державності. Сьогодні суспільство стоїть перед серйозною моральною проблемою – як органічно поєднати зміцнення заходів щодо протидії злочинності та дотримання прав і свобод людини і громадянина у цьому процесі, як того вимагають конституційні та міжнародно-правові норми у сфері правосуддя. У такій ситуації набуває особливої значущості питання про морально-правові засади відносин особи та держави у сфері кримінально-процесуальної діяльності, в процесі якої, на жаль, можливе втручання у сферу конституційних прав і свобод людини, оскільки саме кримінальний процес утворює сферу широкого застосування заходів державного примусу. Правомірну поведінку особи безумовно формує правосвідомість, яка виступає певним джерелом, що викликає внутрішню готовність особи до процесу реалізації правових норм. Проте важливим є те, що правосвідомість повинна ґрунтуватися на моральному і духовному фундаменті, обліку та всебічному застосуванні історичних особливостей і характерних рис суспільства. Без наявності відповідного культурного рівня, морального клімату неможливо проголосити принципи правової держави [1, с. 6].

В Україні право і мораль, політика і моральність традиційно визнаються поняттями близькими та співвідносними [2, с. 14]. У всякому разі їхній взаємозв'язок є декларованим ідеалом і метою діяльності України як незалежної,

правової держави. Моральність є одним із найважливіших методів регуляції правовідносин у суспільстві. Не є винятком і кримінально-процесуальні відносини, а отже призначення кримінального судочинства, що визначається Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), слід забезпечувати із врахуванням історично сформованих у нашій державі уявлень про право і моральність; за допомогою розвитку правової культури та морально-правового виховання всіх учасників кримінального процесу. У цьому є велика потреба в комплексному дослідженні різноманітних проблем етики вітчизняного кримінального процесу. Вивченню з позицій моральності підлягає робота всіх державних органів, які здійснюють провадження у кримінальних справах та діяльність осіб, що залучаються до сфери кримінального судочинства, зокрема й органів прокуратури.

Свій внесок у вирішення науково-теоретичного та практичного завдання морально-правового вдосконалення кримінального судочинства ми сподіваємось зробити, звернувшись до теми співвідношення права і моралі в діяльності прокурора, шляхом визначення морально-правових критеріїв удосконалення процесуальної діяльності з позицій етики, філософії права, теорії держави та права, науки кримінально-процесуального права, а також з використанням наукових досягнень у галузі криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності. Перенесення теми співвідношення права і моралі у площину проблематики кримінального судочинства здатне надати

їй необхідної конкретності і динамізму. Вже саме через це проблеми кримінально-процесуальної діяльності, висвітлені в морально-правовому аспекті, стають надзвичайно актуальними для сучасної кримінально-процесуальної науки. При цьому вважаємо за необхідне дослідити морально-правові засади кримінально-процесуальної діяльності та обґрунтувати з позицій теорії права необхідність постійного і системного морального вдосконалення кримінального судочинства в умовах визнання Конституцією України людини найвищою цінністю суспільства та держави, з урахуванням прийняття нового КПК України та його постійної зміни й удосконалення, є надважливим.

Стан дослідження. Значний внесок у розробку етико-правової проблематики зробили видатні західні учені, такі як І. Кант, Г. Гегель, Ф. В. Й. Шеллінг та ін. У сучасній вітчизняній літературі питанням співвідношення права і моралі, проблемі особистості в системі правових відносин, проблемам правової культури та морально-правового виховання приділяли увагу О. Барабаш, С. Бобровник, І. Євхутич, М. Кельман, О. Котуха, Н. Оніщенко, В.Парасюк, Ю. Самолюк, О. Сидоренко, С. Сливка та ін. Проблеми розвитку моральних засад кримінального судочинства у вітчизняній юридичній літературі, зокрема у сфері діяльності органів прокуратури, значну увагу приділяли Д. Бакаєв, І. Билиця, Р. Благута, Є. Блажівський, В. Бурдін, Ю. Грошевий, Л. Грицаєнко, Л. Давиденко, Г. Денісова, В. Долежан, Ю. Дьомін, В. Загородній, В. Маляренко, В. Зеленецький, С. Ківалов, І. Марочкін, О. Михайленко, М. Мичка, Г. Мурашин, І. Озерський, Т. Погорелова, С. Подкопаєв, Г. Попов, Ю. Полянський, М. Руденко, В. Сухонос, М. Якимчук та ін. Враховуючи думку, що склалася в юридичній літературі про те, що критерій моральності для прокурорської етики є досить складною і багатоаспектною проблемою, яка потребує серйозної розробки і з філософських, і з правових позицій, сьогодні потрібне нове фундаментальне наукове дослідження моральних засад кримінального судочинства, науково

обґрунтоване визначення морально-правових критеріїв кримінально-процесуальної діяльності, класифікація їх використання у правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема й діяльності органів прокуратури.

Метою дослідження є теоретико-прикладне вивчення та комплексний аналіз моральних проблем, що виникають у сфері діяльності прокурора, розробка на цій основі цілісного вчення про морально-правові засади його діяльності та моральне вдосконалення провадження у кримінальних справах.

Методологічну основу дослідження становлять положення діалектичного методу наукового пізнання. У статті застосовано історичний, логічний, порівняльно-правовий, системний, конкретно-соціологічний та інші окремі методи дослідження правових явищ. Єдність цих методів і методу філософсько-правової компаративістики дозволила розкрити особливості трактування таких найважливіших понять, як свобода і відповідальність, право і моральність, а також можливості їхньої реінтерпретації в умовах становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні щодо сфери кримінально-процесуальної діяльності.

Виклад основних положень. *1. Морально-правові засади кримінально-процесуальної діяльності.* Сучасні умови розвитку України є принципово новим етапом в усвідомленні ролі моральних засад діяльності правоохоронних органів, обумовлених гуманізацією права, підвищеним інтересом до людської особистості, визнання її найвищою цінністю суспільства і держави [3, с. 4]. Цю обставину має враховувати і юридична наука, зокрема й наука кримінально-процесуального права. Наука кримінально-процесуального права має виробляти рекомендації щодо здійснення правотворчого та правозастосовного процесу у сфері кримінального судочинства з орієнтацією на вимоги моральності та розробки на цій основі державно-правової ідеології, основаної на цінностях добра і справедливості, яка виховує у громадян патріотизм, повагу до закону, до прав інших людей, пріоритет моральних цінностей.

Безперечно, головним політико-ідеологічним завданням України як вільної, демократичної держави є поєднання цінностей свободи та демократії, справедливості та законності – у їхньому практичному сенсі [4, с. 116]. Без державно-правової демократичної ідеології, системи ідей моральності, людських цінностей, добра і справедливості подальше формування правової держави неможливе. Державно-правова демократична ідеологія необхідна при вихованні та навчанні дітей, насамперед у державних установах; без такої ідеології не повинні залишатись армія, державні органи, державні засоби масової інформації. Багато в чому вона потрібна для належної роботи державних правоохоронних органів та суду. Відсутність після розвалу Радянського Союзу державно-правової ідеології в нашій країні спричинила ідеологічну порожнечу, політико-правовий хаос, різке зниження правової свідомості громадян та розвиток правового нігілізму. виправити ситуацію сьогодні допомагає оновлення державно-правової і політичної системи суспільства, яке багато в чому залежить від ефективності та правомірності правоохоронної діяльності [5, с. 8].

Утім, процес реформування української держави сьогодні, на жаль, протікає вельми суперечливо. Так, з одного боку, створюються основні інститути правової держави та громадянського суспільства, національне законодавство приводиться у відповідність до міжнародних стандартів у галузі охорони прав і свобод особистості. З іншого боку, кількість злочинів невблаганно зростає, змінюються їхні якісні параметри. Це вимагає вдосконалення законодавчої бази в галузі кримінального права, кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, яка сприяла б ефективній протидії злочинності і водночас гарантувала б дотримання прав і свобод людини та громадянина. Однак належного балансу на сьогодні досягти не вдається. Це зумовлено передусім відсутністю концепції морального вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності. Має бути активізована робота з наукової розробки проблем, пов'язаних із приведенням, зокрема кримі-

нально-процесуального законодавства, у відповідність до моральних норм.

Розробка ефективних заходів щодо протидії злочинних посягань на охоронювані законом цінності (життя, здоров'я, власність, суспільні і державні інтереси) та захист прав і свобод людини в процесі цієї діяльності – це не два різні та незалежні один від одного завдання, а лише межі єдиного завдання побудови принципово нового кримінального судочинства, зверненого обличчям до людини, що відповідає відкритій демократичній правовій державі [6]. Недаремно захист прав та законних інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, та захист особи від незаконного і необґрунтованого звинувачення та обмеження її прав і свобод названі новим кримінально-процесуальним законом, як основне призначення кримінального процесу. З огляду на це необхідний чіткий баланс розробки заходів щодо досягнення названих цілей. Це завдання має вирішуватися системно і з правових та моральних позицій. Звичайно, спочатку важливо його теоретично осмислити. Саме теорія має окреслювати орієнтири практики, а не просто узагальнювати чи виправдовувати практику. Тому, ми переконані, морально-правові критерії кримінально-процесуальної діяльності – це моральні норми, на підставі яких дається оцінка процесуальних норм та діяльності учасників кримінального судочинства з точки зору їх відповідності справедливості та гуманізму, добру, свободі та відповідальності, совісті, честі та людській гідності. Це ті критерії (вироблені досвідом міжнародного і національного права, природного права і моральних традицій), які регулюють кримінально-процесуальну діяльність і на які мають спиратися органи та посадові особи, коли здійснюють провадження у кримінальній справі, а також особи, які залучаються до сфери кримінального процесу.

У сфері кримінального судочинства зв'язок права і моралі є безспірним і корисним. Глибокий моральний зміст принципів кримінального процесу посилює їхній авторитет. Процесуальні гарантії підкріплюються гарантіями морального характеру [7, с. 21]. Адже,

на переконання І. Євхутич, такі поняття, як «моральне обличчя», «репутація», зумовлені постійною, стійкою лінією поведінки людини, що породжує певні індивідуальні та соціальні очікування. Розрізняють людей моральних і аморальних, чесних і безчесних, жадібних і добрих, скупих і щедрих, милосердних і жорстоких, брехливих і правдивих, совісних і безсовісних, корисливих і безкорисних, привітних і замкнених, сварливих і дружніх, лінивих і працелюбних, скромних і марнославних, принципних і безпринципних, порядних і непорядних, щирих і лицемірних, сердечних і безсердечних, надійних і ненадійних тощо [2, с. 16].

Варто наголосити, що КПК України не містить моральних вимог щодо використання процесуальних повноважень у кримінальному процесі, вказуючи лише на законність. Іноді моральний аспект діяльності учасників кримінального провадження закріплюється у присягах публічних службовців. Зокрема, у ст. 64 Закону України «Про Національну поліцію» серед змісту присяги поліцейського закріплено фразу «сумлінно виконувати свої службові обов'язки» [8], у ст. 25 Закону України «Про Бюро економічної безпеки» [9], ст. 14-1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [10] та ст. 12 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [11] – «бути чесним, сумлінним і дисциплінованим», у ст. 36 Закону України «Про прокуратуру» – «чесно, сумлінно і неупереджено виконувати свої обов'язки» [12]. Також у ст. 15 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів зазначено, що «прокурор повинен здійснювати службові повноваження сумлінно, компетентно, вчасно і відповідально» [13].

Усе це вказує на те, що чесність, старанність і сумлінність виконання своїх обов'язків, а також добросовісне використання процесуальних повноважень у кримінальному процесі є важливим елементом професійної правосуб'єктності державного службовця, зокрема й у сфері кримінального судочинства.

2. Моральні аспекти діяльності прокурора у сфері кримінального судочинства. Розви-

ток моральних засад кримінального процесу багато в чому залежить від діяльності органів прокуратури. Принагідно зауважимо, що згідно з положеннями ст. 131-1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка здійснює: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [14]. Закон України «Про прокуратуру» (ст. 1) визначає, що прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [12]. На переконання В. Костюка, з правової точки зору це означає, що на законодавчому рівні мають бути визначені чіткі принципи, змістовні елементи та механізми реалізації правосуб'єктності прокурорів [15, с. 13].

Прокурор здійснює нагляд за дотриманням законодавства під час досудового розслідування, а також за оперативно-розшуковою діяльністю компетентних органів, підтримує обвинувачення в суді [16, с. 11]. Утім, варто зазначити, поведінка прокурорського працівника традиційно оцінюється не тільки з позицій зразкового виконання ним службових обов'язків і додержання службової дисципліни, а й з позиції усіх складових його морального обличчя. Такі прояви, як роздмухування чвар у колективі, нетактовність у стосунках з колегами, зверхність, інтриганство, нерозбірливість у зв'язках тощо, можуть розглядатися як аморальні діяння, і застосування у цих випадках засобів юридичної відповідальності є проблематичним. Але, як свідчить досвід, врешті-решт вони здатні істотно підірвати засади організаційного порядку в тому чи іншому колективі і негативно вплинути на виконання прокурорами їхніх конституційних функцій [17]. «На прокуратуру

покладено функції і обов'язки, які вимагають від її службових осіб таких професійних якостей, які відповідали б найвищим стандартам людської поведінки. Це безпосередньо стосується моральності і професійної етики у прокурорському середовищі. Знання законодавства і досвід його застосування значною мірою втрачають цінність, якщо діяльність прокурорів позбавлена морально-етичного наповнення» [18, с. 27], – слушно наголошує І. Билиця у своїй монографії. Тому під час здійснення правосуддя важливо, щоби прокурор дотримувався високих деонтологічних правил, вимог прокурорської етики.

Прокурор, будучи державним службовцем з особливим статусом, нерозривно пов'язаний у здійсненні своїх повноважень з громадянами та суспільством. А тому на нього покладеється додатковий тягар моральної відповідальності: крім відповідності загальним уявленням про моральну охайність, яку повинна мати кожна порядна людина, державний обвинувач у своїх рішеннях / думках / поведінці повинен виходити також із чистих спонукань заради користі всього суспільства.

Відповідно, майбутній прокурор має виразно усвідомлювати, що така висока посада вимагає від нього відмови від кар'єристських прагнень, забуття матеріальних вигод та преференцій, які він, можливо, мав намір отримати від цієї роботи, і, найголовніше, злиття всієї своєї сутності із законом заради єдиного прагнення – служіння народу України та Конституції української держави. Якщо суддя – це закон, що говорить, то прокурор – це «ходячий» закон, чинний тут і зараз. А на закон поширюється «презумпція бездоганності» – він юридично точний і правильний, справедливий, і ми повинні його дотримуватися. Так само і прокурор має бути бездоганим і чистим [18]. Безумовно, у процесі застосування закону ця презумпція може бути спростована – шляхом внесення змін до нього чи визнання неконституційними окремих його положень, – і нам доведеться від такого закону відмовитись. Так само ця презумпція може бути спростована і щодо державного обвинувача, якщо з'ясується, що внаслідок

професійної чи іншої деформації, очорнення свого морального вигляду він більше не задовольняє високих моральних вимог. Такий прокурор буде змушений скласти свої повноваження згідно із законом.

Принагідно зазначимо, що правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів становлять Конституція України [14], Закони України «Про прокуратуру» [12], «Про запобігання корупції» [19], «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [21] та інші законодавчі акти, що стосуються діяльності органів прокуратури.

Чинне законодавство для жодного іншого класу держслужбовців не передбачає таких високих моральних, духовних вимог, як для прокурора. Закон покладає на прокурора вищий обов'язок – захист Конституції та прав і свобод людини та громадянина – найвищої цінності для України. Саме йому закон довіряє нагляд за їх дотриманням. Це зумовлює і велику відповідальність. Тому в діяльності прокурора має бути (1) глибоке усвідомлення особливої значущості своєї місії, віри у правоту своєї справи та (2) готовність прийняти великі обмеження, необхідні для досягнення поставлених законом цілей. На думку дослідників, прокурор – це «лицар» демократії та правопорядку. А лицарями можуть стати лише гідні з гідних, тому й інших держслужбовців законодавець хоче бачити так само, як відданих своїй справі, непідкупних, чесних і порядних людей.

Прокурор є взірцем і для всіх решти громадян. Він взаємодіє з ними як під час особистого прийому, у суді в ролі державного обвинувача, так і контактуючи з громадськістю. У ньому люди повинні (і хочуть!) бачити справжнього захисника своїх прав, готового будь-якої миті «піти в бій» із несправедливістю. Крім того, «презумпція доброчесності» щодо низки чиновників з боку громадян (порушення якої щоразу викликає скандал у ЗМІ та інтернеті) диктує прокуророві обов'язок відповідати високим моральним вимогам у своїй позаслужбовій діяльності, оскільки його образ формує уявлення не тільки про прокуратуру,

а й про всю державну владу загалом. Тому прокурором не може бути людина, у якої на підсвідомому рівні не сформувалися почуття громадянського обов'язку, відповідальності, правосвідомості, уявлення про елементарні цінності моралі та вищі моральні ідеали.

Так, наприклад, за результатами засідання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, яке відбулося 22 березня 2023 року, було прийнято рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів за одноразове грубе порушення правил прокурорської етики та внутрішнього службового розпорядку, зокрема накладено дисциплінарне стягнення у виді звільнення з посади в органах прокуратури [22]. Ознайомившись із цим рішенням, можна зробити висновок, що найважливішими складовими моральної чистоти діяльності прокурора є, зокрема, щирість та повага до іншої людини, незалежно від її расової, національної, культурної, соціальної та іншої належності, а також суворе та неухильне дотримання внутрішніх моральних настанов і загальноприйнятих етичних принципів.

Не менш важливим складником моральної чистоти діяльності прокурора є ведення скромного способу життя, а також відповідність високим моральним ідеалам. Зокрема, як наголошує В. Кравчук, прокурор повинен мати високі морально-вольові, психологічні якості, оскільки особисті вади можуть призвести до небезпечних наслідків [22, с. 28]. Адже саме працівники прокуратури утверджують у суспільстві дух законності та справедливості, що є необхідним елементом правового виховання в особи ще з університетської лави, оскільки при вступі на службу до органів прокуратури кандидат уже повинен мати чітке уявлення про моральні засади своєї діяльності.

Але можна сказати однозначно, що виховна робота з морального аспекту у вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку майбутніх працівників прокуратури, в органах та організаціях прокуратури, має проводитись відповідно до засад державної політики щодо збереження та зміцнення традиційних духовно-

моральних цінностей, орієнтованих на формування високоморальної особистості. При формуванні етики майбутнього прокурора потрібно чітко усвідомлювати справжні моральні орієнтири, яких він повинен дотримуватися з огляду на призначення своєї професії.

Отже, унікальне місце прокуратури в державному механізмі України, як єдиного органу нагляду за дотриманням Конституції України та виконанням законів, що діють на території України, значно збільшує її роль у досягненні високоморального правозахисного призначення кримінального судочинства, у дотриманні та реалізації морального змісту принципів кримінального процесу з іншими органами держави, які провадять кримінально-процесуальну діяльність.

Вважаємо, що кримінально-процесуальна діяльність прокуратури ширша, ніж власне кримінальне переслідування, й охоплює насамперед здійснення нагляду за виконанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та попереднє слідство, а також значною мірою нагляд за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, нагляд за виконанням законів органами й установами, що виконують кримінальні покарання (під час вирішення кримінально-процесуальних питань виконання вироку), місцями тримання під вартою, адміністраціями психіатричних стаціонарів (у разі провадження стаціонарної судово-психіатричної експертизи, заходів медичного характеру тощо).

Крім того, прокурор бере участь у розгляді справ судами, а також координує діяльність правоохоронних органів у справі протидії злочинності [15]. Зазначені різноманітні напрями кримінально-процесуальної діяльності прокуратури, зокрема державно-владні її повноваження у сфері нагляду за виконанням законів, дозволяють вважати прокуратуру гарантом відповідності кримінально-процесуальної діяльності всіх державних органів та посадових осіб, які здійснюють провадження у кримінальних справах, а також осіб, які залучаються до цього процесу, морально-правовим критеріям [24, с. 44].

З огляду на це важливо визначити якість роботи прокуратури в різних сферах нагляду, і головне – у галузі охорони прав і свобод людини та громадянина. У цьому треба відзначити і підтримати ідею дослідників про прийняття Концепції прокурорського нагляду на перехідний період, шляхом висунування рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності прокуратури, зокрема з моральних позицій.

На цей час уже затверджено й успішно реалізовано Кодекс суддівської етики [25], розроблено і прийнято Правила адвокатської етики [26]. Всеукраїнською конференцією прокурорів у квітні 2017 року було затверджено Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (із змінами, затвердженими всеукраїнською конференцією прокурорів від 21.12.2018, від 28.08.2021) [13]. У ст. 1 основним завданням Кодексу визначено: забезпечення компетентного та ефективного здійснення прокурорами своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, справедливості, неупередженості, визначення морально-етичних стандартів внутрішньої і зовнішньої комунікації [13].

Відзначимо, що важливість і значення деонтологічних кодексів важко переоцінити. А враховуючи розмаїття напрямів діяльності прокурора, складність і широкість завдань, відмінних від діяльності будь-якого іншого державного органу, прокурорським працівникам потрібен Кодекс етики, в якому буде відображено високий статус органів прокуратури та високі моральні вимоги до посадових осіб органів прокуратури.

Особа, вперше призначена на посаду прокурора, складає Присягу прокурора (далі – Присяга), зміст якої визначено у ст. 36 Закону України «Про прокуратуру». Зокрема, посадовець зобов'язується, «урочисто присягаючись, серед іншого, бути взірцем моральної чистоти» [27]. У багатьох країнах англосаксонського права існують закони про присягу (Oaths Act), які регламентують та дещо уніфікують складання різноманітних присяг. Досить часто сучасні закони в таких країнах передбачають, що замість присяги

(oath) можуть бути зроблені ствердження (affirmation). Це стосується, наприклад, невірних людей або осіб, яким переконання забороняють скласти присягу. Причому передбачається, що особа є зв'язаною відповідним обов'язком (наприклад, *обов'язком говорити правду!*), незалежно від того, чи є вона віруючою [27].

Розглянутий елемент присяги державного обвинувача є унікальним та нетиповим для інших правопорядків (Франція [28, Art. 6, p. 551], США [29], Німеччина [30, § 64] та ін.). Законодавство зарубіжних країн, де діє інститут прокуратури, наголошує насамперед на суто професійній стороні присяги держобвинувача, оминаючи моральний аспект.

Необхідність принесення клятви бути взірцем моральної чистоти обумовлюється, відповідно до ст. 36 Закону України «Про прокуратуру» [12], вимогою володіти необхідними професійними та моральними якостями, які пред'являються до осіб, які призначаються на посаду прокурорів. Логічний розвиток ця норма набула в Кодексі поведінки прокурора, який наказує працівникові прокуратури у службовій та неслужбовій діяльності керуватися загальноприйнятими нормами моралі, основаними на принципах законності, справедливості, незалежності, об'єктивності, чесності та гуманізму, дотримуватись правил співіснування, поважати національні і релігійні звичаї, культурні традиції. Ставиться завдання попередження відхильної поведінки. Окремо наголошується, що працівників прокуратури має вирізняти висока моральність, яка спрямована на підтримку честі та гідності своєї професії.

Більше того, автори Кодексу спробували розробити певні критерії придатності працівника до служби в органах прокуратури та найповніше перерахувати найважливіші моральні якості прокурора, як-от розвинена правосвідомість, домінування соціально значущих мотивів під час здійснення професійної діяльності, прагнення до досягнення успіху в роботі, до завоювання авторитету і поваги серед колег та інших, чесність, принциповість, почуття обов'язку, сумлінність,

відповідальність, старанність, дисциплінованість, акуратність. Названі якості належать більшою мірою до категорій професійної етики, проте частину з них можна розглядати як складову моральної чистоти, що є скоріш універсальним критерієм моральності будь-якої людини. І все ж таки їх дотримання є критично важливим для майбутнього прокурора.

Висновки. Отже, різноманітні напрями кримінально-процесуальної діяльності прокуратури, враховуючи її державно-владні повноваження у сфері нагляду за виконанням законів, дозволяють вважати прокуратуру гарантом відповідності діяльності морально-правовим нормам усіх державних органів, що здійснюють провадження у кримінальних справах, а також осіб, що залучаються до цього процесу.

Наразі постала нагальна потреба в удосконаленні кримінального процесу для подолання нових складнощів у роботі органів прокуратури. Адже законодавчі акти, що приймаються сьогодні, чітко показують, що досі не вироблено єдиної лінії подальшого розвитку кримінально-процесуальної діяльності. Удосконалення кримінального процесу має відбуватися одночасно й узгоджено за багатьма напрямками та враховувати різні чинники: політико-правові, соціально-економічні, морально-пси-

хологічні. Удосконалення морального змісту діяльності прокурора у сфері кримінального судочинства має здійснюватися, на наш погляд, у кількох напрямках:

1) розвиток деонтологічних правил прокурорської діяльності;

2) удосконалення законодавства, що регламентує діяльність прокурора під час провадження у кримінальних справах, для розширення повноважень щодо дотримання законності та більш ефективного виконання правозахисної функції;

3) визначення оптимального співвідношення під час провадження у кримінальних справах судового контролю та прокурорського нагляду, а також прокурорського нагляду і процесуальної самостійності слідчого тощо.

Тільки так ця проблема буде розглянута всебічно і комплексно, що дозволить підняти кримінально-процесуальну діяльність на більш високий та якісно новий рівень. З огляду на це має бути вироблена нова єдина концепція реформи кримінального судочинства, як спеціальний напрям якої варто розглядати концепцію морально-правового вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності, спрямованої на підвищення її ефективності та забезпечення реального гарантування прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О.О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум Права*. 2018. № 3. С. 6–12.
2. Євхутіч І.М. Мораль і право в системі соціальних уявлень та їх місце й роль у діяльності Національної поліції України : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
3. Косюта М.В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. 33 с.
4. Звонков Є.Є. Категорія «справедливість» як складова права і моралі: теоретико-правовий аспект : дис. ... д-ра філософії (PhD): спец. 081 – право ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 258 с.
5. Якимчук М.К. Організаційно-правові основи управління в органах прокуратури України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2002. 32 с.
6. Кирбят'єв О.О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.
7. Парасюк В.М. Професійна етика слідчого органів внутрішніх справ : навч. посіб. Львів : Афіша, 2004.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
9. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 26.03.2023).

10. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
11. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
12. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
13. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
14. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
15. Костюк В.Л. Процедура застосування дисциплінарної відповідальності прокурора: теоретико-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 42. С. 12–20.
16. Кримінальний процес : підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
17. Долежан В.В. Кодекс прокурорської етики: яким йому бути? *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 12. С. 63–68.
18. Билиця І.О. Професійна етика прокурора : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. 184 с.
19. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
20. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
21. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
22. Сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/news/declaration/339> (дата звернення: 26.03.2023).
23. Кравчук В. Правила професійної етики у діяльності прокурорів. *Публічне право*. 2018. № 4(32).
24. Дисциплінарна відповідальність прокурорів в Україні / О. Банчук, М. Каменєв, Є. Крапивін та ін. Київ : Москаленко О. М., 2019. 140 с.
25. Кодекс суддівської етики від 22.02.2013. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
26. Правила адвокатської етики від 09.06.2017. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
27. Кравчук О., Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 7–19.
28. Ordonnance n 58-1270 du 22 décembre 1958 portant loi organique relative au statut de la magistrature. *Journal officiel de la Republique Française*. 1958. № 299.
29. Attorney Oath on Admission. United States courts. AO 153. 1996. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/ao153_0.pdf (дата звернення: 26.03.2023).
30. Gesetz zur Regelung des Erscheinungsbilds von Beamtinnen und Beamten sowie zur Änderung weiterer dienstrechtlicher Vorschriften. *Bundesgesetzblatt Jahrgang*. 2021. Teil I. Nr. 39. Bonn: 2021.

References:

1. Barabash O. O. Pravosvidomist, pravoporiadok ta zakonnist yak chynnyky pravomirnoi povedinky . *Forum Prava*. 2018. № 3. 6–12 .(in Ukrainian).
2. Yevkhutych, I. M. (2017). Moral i pravo v systemi sotsialnykh uivlen ta yikh mistse y rol u diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Morality and law in the system of social ideas and their place and role in the activities of the National Police of Ukraine]: monohrafiia. Lviv: LvDUVS (in Ukrainian).
3. Kosiuta, M. V. (2002). Problemy ta shliakhy rozvytku prokuratury Ukrainy v umovakh pobudovy demokratychnoi pravovoi derzhavy [Problems and ways of development of the prosecutor's office of Ukraine in the conditions of building a democratic legal state]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.10 / Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. Kharkiv (in Ukrainian).
4. Zvonkov, Ye. Ye. (2021). Katehoriia «spravedlyvist» yak skladova prava i morali: teoretyko-pravovyi aspekt [The category 'justice' as a component of law and morality]: dys. ... d-ra filosofii: 081 / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv (in Ukrainian).
5. Yakymchuk, M. K. (2002). Orhanizatsiino-pravovi osnovy upravlinnia v orhanakh prokuratury Ukrainy [Organizational and legal foundations of management in the prosecutor's office of Ukraine]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07 / NAN Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv (in Ukrainian).

6. Kyrbiatiev, O. O. (2009). Profesiina deformatsiia osobystosti pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu yak prychna nenalezhnogo vykonannia svoikh oboviazkiv [Professional deformation of the personality of a law enforcement officer as a reason for improper performance of one's duties]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 4, 204–210 (in Ukrainian).
7. Parasiuk, V. M. (2004). Profesiina etyka slidehoho orhaniv vnutrishnikh sprav [Professional ethics of investigative bodies of internal affairs]: navch. posib. Lviv: Afisha (in Ukrainian).
8. Pro Natsionalnu politsiyu: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the National Police] vid 02.07.2015 № 580-VIII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (in Ukrainian).
9. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [Law on the Bureau of Economic Security of Ukraine] vid 28.01.2021 № 1150-IX. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (in Ukrainian).
10. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the State Bureau of Investigation] vid 12.11.2015 № 794-VIII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (in Ukrainian).
11. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy: Zakon Ukrainy [Law on the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine] vid 14.10.2014 № 1698-VII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (in Ukrainian).
12. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the Prosecutor's Office] vid 14.10.2014 № 1697-VII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (in Ukrainian).
13. Kodeks profesiinoy etyky ta povedinky prokuroriv [Code of professional ethics and conduct] vid 27.04.2017. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (in Ukrainian).
14. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon vid 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).
15. Kostyuk, V. L. (2017). Protsedura zastosuvannya dystsyplinarnoi vidpovidalnosti prokurora: teoretyko-pravovyi aspekt [The procedure for applying disciplinary responsibility of the prosecutor: theoretical and legal aspect]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava – Journal of East European Law*, 42, 12–20 (in Ukrainian).
16. Blahuta, R. I., Hutsuliak, Yu. V., Dufeniuk, O. M. ta in. (2019). Kryminalnyi protses [Criminal process]: pidruchnyk. Ch. 1. Lviv: LvDUVS (in Ukrainian).
17. Dolezhan, V. V. (2005). Kodeks prokurorskoj etyky: yakym yomu buty? [Code of prosecutorial ethics: what should it be?]. *Prokuratura. Liudyna. Derzhava – Prosecutor's Office. Man. State*, 12, 63–68 (in Ukrainian).
18. Bylytsia, I. O. (2015). Profesiina etyka prokurora [Professional ethics of the prosecutor]: monohrafiia. Odesa: Yuryd. l-ra (in Ukrainian).
19. Pro zakhyst suspilnoi morali: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the defense of suspenseful morality] vid 20.11.2003 № 1296-IV. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (in Ukrainian).
20. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the prevention of corruption] vid 14.10.2014 № 1700-VII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (in Ukrainian).
21. Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on ambush, intimidation and anti-discrimination in Ukraine] vid 06.09.2012 № 5207-VI. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (in Ukrainian).
22. Sait Kvalifikatsiino-dystsyplinarnoi komisii prokuroriv [Website of the Qualification and Disciplinary Commission of Prosecutors]. URL: <https://kdkp.gov.ua/news/declaration/339> (in Ukrainian).
23. Kravchuk, V. (2018). Pravyla profesiinoy etyky u diialnosti prokuroriv [Rules of professional ethics in the office of prosecutors]. *Publichne pravo – Public Law*, 4 (32). (in Ukrainian).
24. Banchuk, O., Kameniev, M., Krapyvin, Ye. ta in. (2019). Dystsyplinarna vidpovidalnist prokuroriv v Ukraini [Disciplinary responsibility of prosecutors in Ukraine]. Kyiv: Moskalenko O. M. (in Ukrainian).
25. Kodeks suddivskoi etyky [Code of Judicial Ethics] vid 22.02.2013. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (in Ukrainian).
26. Pravyla advokatskoj etyky [Rules of Attorney Ethics] vid 09.06.2017. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (in Ukrainian).
27. Kravchuk, O., Ostashchuk, I. (2021). Sudovi prysyahy yak skladnyk sudovoi symboliky Court oaths as a component of court symbols. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 1, 7–19 (in Ukrainian).
28. Ordonnance n 58-1270 du 22 décembre 1958 portant loi organique relative au statut de la magistrature. *Journal officiel de la République Française*. 1958. № 299 (in French).
29. Attorney Oath on Admission. United States courts. AO 153. 1996. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/ao153_0.pdf (in English).
30. Gesetz zur Regelung des Erscheinungsbilds von Beamtinnen und Beamten sowie zur Änderung weiterer dienstrechtlicher Vorschriften. *Bundesgesetzblatt Jahrgang*. 2021. Teil I. Nr. 39. Bonn: 2021 (in German).